

Llogarets abandonats a la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades durant el segle XX

Manel Martínez i Garcia

*manelmar@tinet.cat

RESUM

El despoblament rural durant la primera meitat del segle XX de masos i petits nuclis de cases agrupades (llogarets), comportà deixar-les abandonades, a mercè del pas del temps, amb el consegüent deteriorament, que finalitzà amb l'ensorrament de les edificacions i va convertir aquells indrets en llocs abandonats.

RESUMEN

El despoblamiento rural durante la primera mitad del siglo XX de masías y pequeños núcleos de casas agrupadas (aldeas), comportó dejar las casas abandonadas a merced del paso del tiempo, con el consiguiente deterioro que finalizó con el derrumbe de las edificaciones y convirtió aquellos lugares en parajes abandonados.

ABSTRACT

The rural depopulation during the first half of the twentieth century of farmhouses and small nuclei of grouped houses (villages) meant leaving the abandoned houses at the mercy of the passage of time with the consequent deterioration that ended with the collapse of the buildings and converted those places. in abandoned places.

Paraules clau: llogaret, disseminat, "lugar", "caserio", despoblament.

Palabras clave: aldea, diseminado, lugar, caserío, despoblado.

Keywords: village, scattered, place, hamlet, depopulated.

Manel Martínez i Garcia, (Vimbodí i Poblet, 1962). Empleat públic del Ministeri de Transició Ecològica. Naturalista i apassionat de l'entorn natural de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades. Porta molt temps treballant i recollint dades sobre el seu patrimoni, especialment dins dels camps de l'arquitectura rural, popular o tradicional i sobre l'explotació tradicional i la història del bosc de Poblet. Vinculat a associacions excursionistes, conservacionistes i culturals de Montblanc i la comarca. Ha publicat diferents articles, llibres i treballs relacionats amb el bosc de Poblet i les construccions rurals de la Conca de Barberà.

Introducció

Segles enrere, la població de la Conca de Barberà i les Muntanyes de Prades estava molt més dispersa que en l'actualitat. Les necessitats de viure a prop dels camps productius i del bosc va fer que proliferessin molts masos i petits llogarets amb algunes cases agrupades, amb les corresponents pallisses, eres i corrals. En aquest treball repassarem alguns d'aquells llogarets: els Cogullons, Rojalons, la Barceloneta, Montargull, Figuerola, Rocamora, Montalegre, Torlanda, Gallicant, Galceram i el municipi de La Mussara. Tots ells, a la dècada dels seixanta del segle XIX, arribaren a tenir els seus màxims de població i, durant el transcurs del segle XX, s'anaren despoblant fins arribar a quedar abandonats. Amb els masos o les cases tancades, el deteriorament s'accentuava fins arribar a l'enfonsament de bona part d'aquestes deixant, només, munts de pedres amb algunes depauperades parets dempeus.

Aquests nuclis de població no arribaren a ser mai un municipi pròpiament dit a excepció de la Mussara. Eren petits agregats d'altres pobles. Tots tenien en comú que es trobaven en indrets força aïllats i amb precàries comunicacions vials. Precisament, en alguns d'ells, les millores d'accessibilitat facilitaren la marxa de les famílies que l'habitaven.

L'estat d'abandonament actual no té res a veure amb la vida que hi havia en aquests indrets uns quant anys enrere. Aleshores eren nuclis habitats per diferents famílies carregades de canalla. Allà hi vivien, normalment, fins a tres generacions d'una mateixa família. Els coneixements i tradicions passaven d'una generació a una altra. Cada casa tenia el seu bestiar tant de pastura com de corral. Els camps estaven conreats i al bosc s'hi feia carbó vegetal i se'n treia tot el profit que s'hi podia. La seva economia era de subsistència i amb els pocs excedents compraven el poc que no produïen. Era una vida dura, sense comoditats. Es treballava durant

totes les hores de sol. La canalla havien de caminar algunes hores si volien anar a l'escola.

Els Cogullons

Els Cogullons o, les Cases dels Cogullons, situades en la vessant solejada d'un petit turó fou un petit nucli de sis o set cases habitades dins l'antic terme de Rojals (actualment terme de Montblanc), gairebé a l'extrem sud-oest del terme i proper als termes de Mont-ral (conca del Brugent), Prades i Vimbodí i Poblet. Situat a uns 1.045 m d'altitud al cor mateix de les Muntanyes de Prades. Va ser el veïnat habitat de més altitud de tota la província de Tarragona. Sens dubte, viure als Cogullons deuria ser molt dur, els hiverns es deurien fer molt llargs, freds i durs.

L'accés als Cogullons es pot fer a peu pel GR-171 des del mateix poble de Rojals o també per la pista forestal que surt de Rojals en direcció a la Mola d'Estat o dels Quatre Termes.

D'aquest petit llogaret no tenim massa documentació històrica. Podríem destacar les restes del que havia estat una torre de guaita de planta circular i de la que podem especular que sigui del temps dels sarraïns quan aquests dominaven totes aquestes muntanyes des del castell de Siurana. Aquestes restes encara perduren al costat de l'actual refugi construït pel Club Excursionista de Montblanc.

Les dades que tenim sobre els seus habitants i els seus edificis són, bàsicament, dels diferents nomenclàtors elaborats com a suport als cens d'habitants a partir de la segona meitat del segle XIX. L'any 1860, els Cogullons apareix com a "*Lugar*" de Rojals amb 7 cases habitades permanentment i una habitada temporalment (no hi consta el nombre d'habitants). Al següent nomenclàtor de 1887 hi consta que hi havia 26 habitants repartits en 6 edificis de 2 plantes i 3 edificis de 3 plantes, més 5 "albergs".

Al Registre Fiscal de 1920, als Cogullons hi ha 5 cases amb corral, dos pallers i un cobert que paguen impostos.

Al nomenclàtor de 1930, trobem els Cogullons

inscrit com “Aldea” de Rojals, amb 15 habitants i 4 vivendes habitades més 4 vivendes habitades ocasionalment. Al nomenclàtor de 1940 apareix amb 17 habitants i 11 vivendes habitades (en aquest cas també es deurién comptar alguns masos propers com el mas del Xuflet, mas de Mateu...).

Dels llibres d'empadronament del municipi de Rojals només es conserva el de l'any 1939 (els Cogullons, 2 famílies amb 8 habitants), precisament un any abans d'agregar-se a Montblanc. A partir de 1940, els habitants dels Cogullons queden empadronats als llibres dels padrons municipals de Montblanc fins l'any 1955 que és l'últim padró on consten dues vivendes habitades, una per una família de quatre persones i l'altra per una viuda.

Els renoms de les sis famílies dels Cogullons foren: Ca l'hereu Serra, Cal Cantó, Cal Janilló o Cal Paulet, Cal Rebentat o Cal Pau Serra, Cal Gat dels Cogullons i Ca lo Claro.

Actualment, els Cogullons és un conjunt d'edificacions ensorrades testimoni del petit llogaret habitat que fou. Aquelles cases amb vida al seu interior avui tan sols són quatre parets que aguanten els pas del temps fins que no en quedi cap vestigi.

Els antics camps de conreu que envolten els Cogullons ja fa molts anys que són erms i el bosc torna a colonitzar-los.

Tan sols dalt de tot del turó, hi destaca l'edifici del refugi de muntanya construït pel club excursionista de Montblanc. Edifici de nova construcció (fou inaugurat el 9 de maig de 1982) que és visible des de molts punts d'aquestes muntanyes. Aquest refugi és, ara, l'estandart dels Cogullons. Gràcies al refugi del Club Excursionista la memòria del que fou el llogaret dels Cogullons s'anirà mantenint.

Josep Iglésies (1902-1986) va publicar l'any 1948 el llibre “les ciutats del món”. Un treball poètic i paisatgístic on descriu 18 petits pobles o llogarets que, amb ironia, els posiciona com aquelles “ciutats” que tothom hauria de visitar. Una d'aquelles “ciutats del món” era els Cogullons. La descripció que en fa Iglésies al seu treball és molt enriquidora:

“les cases dels Cogullons, aureolades de cel, estovades d'humilitat, vestint de bruts i malgirbats parracs els lloms d'un morrot isolat al bell mig de la vall. Cases revellides, murs de pedra color de llet, aclofades pel pes de les neus i els anys, les seves teules moresques no gosen envermellir-se i tenen pal·lideses de desmai. Una casa ací, un corralot allà, són caiguts i semblen oferir el ventre obert a la rampinya dels corbs...”

El mateix Iglésies juntament amb Joaquim Santasusagna i Ramon Amigó publicaren, l'any 1960, la tercera edició d'una guia excursionista sobre les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena. Al referir-se als Cogullons d'aquella època diuen:

“Conjunt d'unes quantes cases, gairebé caigudes i deshabitades (amb només 5 habitants), en el rost d'un aturonament. Era l'agrupament humà més alt de les Muntanyes de Prades, abans que la gent en desertés... El turó és coronat per unes eres i per les ruïnes d'un antic fortí”.

Rojalons

Rojalons és un petit nucli de les Muntanyes de Prades situat entre Montblanc i Rojals. Actualment és un nucli abandonat on només hi habita una sola persona.

Els seus habitants es repartien entre les cases següents: Cal Vicenç (dues cases), Cal Jup, Cal Llorç, Cal Pastoret (dues cases), Cal Ferrer i Cal Llarg. A banda de les cases habitades, a Rojalons també hi havia altres construccions com diferents corrals i pallisses amb les seves corresponents eres.

La gent de Rojalons depenia del municipi de Montblanc, encara que el seu nom, etimològicament, s'assembla al de Rojals que fou municipi propi fins l'any 1940. Mai van tenir església. Eren batejats a la parròquia de Santa Maria i, posteriorment, a final del segle XIX, a l'església de Sant Miquel, ambdues situades a Montblanc.

Aquest llogaret ja consta documentat en una concòrdia de 1330 com a nucli habitat dins del terme de Montblanc.

No tornem a trobar dades sobre els seus habitants fins l'any 1731 quan es comptabilitzaven quatre cases a Rojalons de segona qualitat i habitades per famílies pageses.

Segons descripcions del segle XIX (1846) se li assignen a Rojalons 15 veïns i 75 habitants.

En el diccionari de Pascual Madoz (1847-1849) hi podem llegir:

“Rojalons: arrabal de la villa de Montblanch, en su partido judicial y provincia de Tarragona, situado a la mitad de camino que conduce de dicha villa a Rojals, en lo alto de una cuesta, y en una planicie muy cerca de la cima del monte. Consta de 8 casas”.

Al nomenclàtor de 1860 hi consta Rojalons com a “Caserio” amb 7 cases habitades i 1 casa habitada temporalment, sense especificar el nombre d'habitants. Al nomenclàtor de 1887 hi consten 35 habitants en 7 edificis d'una planta i 2 edificis de dues plantes.

Segons el padró d'habitants de Montblanc de l'any 1889, a les cases de Rojalons hi residien 43 persones de les quals quatre eren naturals de Rojals, una d'Alcover, una de Montblanc i la resta del propi nucli de Rojalons. Tots es declaraven pagesos, menys un pastor, Juan Pàmies Nogués, vidu de 70 anys i un cec solter, Pere Andreu Cavaller, de 22 anys.

Al padró municipal de Montblanc de 1910 hi ha 8 famílies amb 43 habitants i al padró de 1920 només trobem empadronades tres famílies que sumen 20 habitants.

A l'octubre de 1922 (setmanari *La Nova Conca* 14/10/1922), es reconstruïen la font, abeurador i rentadors que els aiguats de l'estiu havien destruït per complert. Era una millora que anava a càrrec de l'Ajuntament de Montblanc.

A la publicació “*La Nova Conca*” del 28 d'abril de 1923 trobem la crònica de l'Agrupació excursionista “Elionor” sobre una excursió realitzada el 22 d'abril, des de la Vall de Montblanc fins a la Riba. A l'arribar a Rojalons fan la descripció següent:

“A la vista del caseriu de Rojalons, amb els seus corrals de pedra tapiada i d'aspecte beniuirriaguelés, trobem dues dones joves i fresques amb mocador al cap, espardenyia embetada i conduint pel ronçal dos matxos airosos, de cua llarga i balancejant rítmicament la carga del cim del bast. A cal “Cego”, fem parada i beguda, la qual ens és servida a peu dret, pel cec que dona nom a la casa, home grassó d'uns cinquanta anys ben conservats, que tresca a les palpentes per la casa i llurs voltants”.

Aquest personatge cec que serveix la beguda és en Pere Andreu Cavaller, que constava al padró de 1889 i que l'any 1923 tenia uns 56 anys. Més tard el tornarem a trobar al padró de 1945 amb 77 anys i solter.

Al nomenclàtor de 1930 torna a figurar el nucli de Rojalons. Aquesta vegada consta com “*Aldea*” amb 21 habitants en 4 vivendes habitades i 7 viven-

des habitades ocasionalment. Al padró municipal d'aquest mateix any són només 18 els habitants. Al nomenclàtor de 1940 Rojalons consta amb 20 habitants i 10 vivendes habitades. Al padró municipal però, només hi ha 17 habitants repartits en tres vivendes.

Als padrons municipals de Montblanc que encara es conserven a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (ACCB), trobarem famílies inscrites a Rojalons des de l'any 1889 fins al 1955. Hi ha un padró, el de 1924, on estranyament només hi consta una família empadronada.

Com es pot veure al llarg dels anys, el nombre d'habitants de Rojalons sempre ha estat baix. De fet, la dita popular ja diu "*Rojalons, set cases i vuit forns*", en consideració als seus pocs habitants i al fet de trobar-se situat en un altiplà de muntanya on la major part de les terres eren plantades de cereals. El gra que obtenien el deurien moldre als diferents molins fariners situats dins la Vall dels Lladrons i amb la farina feien pa als forns de les cases.

En la primera edició de la Guia excursionista sobre les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena, de J. Iglésies i J. Santasusagna editada l'any 1929 fan la següent descripció:

"Rojalons, petit llogaret situat a 660 metres d'altitud i pertanyent al municipi de Montblanc. Les cases ennegrides i decrepites, són agrupades

dalt d'un planell, dominant tota la Conca de Barberà. El terreny és rocós i ferreny, però pel costat de les cases, la verdor dels conreus el torna rient. El conjunt, hom diria que té una certa suavitat, a malgrat de les cases rònegues i del terreny més aviat nu".

Montargull

Montargull fou un petit nucli habitat que depenia del municipi de Llorac. Actualment és un despoblat amb gairebé totes les seves cases ensorrades.

Per arribar a Montargull hem de fer cap a la *Baixa Segarra*, concretament a la seva capital, Santa Coloma de Queralt, i agafar la carretera direcció a Llorac. A uns dos quilòmetres trobarem el nucli de Rauric i, a l'entrada d'aquest petit agregat de Llorac, hem d'agafar la carretera que va fins a Talavera, a la comarca de l'Urgell. A un quilòmetre de Rauric trobarem una cruïlla amb la indicació cap a Montargull on podem arribar amb vehicle passant pel costat dels aerogeneradors d'un parc eòlic.

Les terres de Montargull es troben situades a la banda oriental del terme de Llorac. El poble abandonat és situat al cim de la serra de Montargull a 843 metres. Les vistes des del despoblat cap al Nord són les de la plana de l'Urgell i la Segarra i cap al Sud s'aprecia la proximitat de la vila de Santa Coloma de Queralt.

Actualment, al despoblat de Montargull totes les cases estan semiderruïdes o ensorrades del tot. Només l'església de Sant Jaume es conserva íntegra i amb teulada.

La major part de les cases estan orientades vers a migdia (sud) i només hi ha vestigis d'un carrer que pujava des de la part més baixa del poblet, passant per davant de l'església.

Al segle X s'ha documentat el castell de Montargull que era propietat dels Queralt. De l'antic castell tan sols en resten els fonaments i algunes restes de murs del perímetre exterior.

L'antiga església parroquial del poble de Montargull no està documentada fins a mitjans segle XII, si bé la seva construcció pot ser anterior. Tenia una nau única coberta amb volta de canó de reduïdes dimensions que és possible que es bastís com a capella del castell. A mitjans segle XIV va ser ampliada afegint-hi una nau paral·lela més allargada i comunicada amb una arcada gòtica adovellada i lleugerament apuntada. La portalada de l'església és de mig punt, adovellada i ornamentada amb relleus geomètrics.

Tenim algunes dades d'aquest llogaret obtingudes del Diccionari de Pasqual Madoz, publicat l'any 1845:

"Montargull, aldea en la provincia de Tarragona, partido judicial de Montblanch, audiencia territorial, ciudad de Barcelona, diócesis de Vich, forma ayuntamiento con Llorach, de la provincia de Lérida. Monte en una altura que domina gran parte de la Segarra; le combaten con frecuencia los vientos del norte, y el clima es frio, pero sano. Tiene 12 malas casas, y una iglesia parroquial (San Jaime) de la que es aneja la de Raurich, servida por 1 cura de ingreso, de provisión real y ordinaria. El término confina N. Aguiló; E. Sta. Coloma de Queralt; S. Raurich, y O. Talavera de la provincia de Lérida, partido de Cervera. El Terreno es llano, de ínfima calidad, y le cruzan varios Caminos locales. El correo lo recogen los interesados en Sta. Coloma. Produce: trigo,

cebada, legumbres y poco vino; cría ganado lanar, y caza de conejos, perdices y liebres, Población: 10 vecinos, 62 almas".

Diferents nomenclàtors també ens serveixen per obtenir dades de població i nombre d'habitatges:

En el nomenclàtor 1860 trobem Montargull inscrit com a "lugar", hi consten 8 edificis habitats constantment. En aquest nomenclàtor no hi consta el nombre d'habitants. Al nomenclàtor de 1888 el poble està inscrit com "aldea", hi consten 8 cases de dos pisos i una casa d'un pis amb un total de 46 habitants. Als nomenclàtors de 1900 i de 1920 no consta el llogaret de Montargull. Al nomenclàtor de 1930 surt inscrit com "aldea", hi consten 5 cases de dos pisos i dues cases de tres pisos amb un total de 34 habitants.

El nom de les cases de Montargull eren: Cal Manel, Cal Jepet, Cal Rei, Ca l'Oranias, Cal Sebastià, Cal Mariano i la Rectoria o Abadia. També hi ha algunes masies molt properes a aquest nucli: Cal Xoques, Cal Garriga, Cal Vilanova i la masia dels Capellans.

La darrera família que habità Montargull, foren els de Cal Rei, que marxaren cap a Santa Coloma de Queralt a la dècada dels seixanta del segle passat. Precisament pocs anys després que s'instal·lés la llum elèctrica al poble (any 1950) i que arribés la carretera (any 1953).

Figuerola

A la Conca o, més ben dit, a la Baixa Segarra, també tenim la nostra Figuerola, un antic llogaret conegut també com Figuerola de Santes Creus o Figueroleta.

Es tracta d'un petit nucli de només dues o tres cases amb una bonica església romànica molt propera. El llogaret està situat al terme municipal de les Piles, proper a la carretera de Santa Coloma de Queralt a Pontils.

Actualment, les cases estan deshabitades, però és un indret amb molta història.

La primera notícia del castell és un document del 1066, on consta que Guillem Bernat de Queralt i la seva muller el venen.

A partir del segle XII, consten com a senyors de Figuerola, els Timor. A mitjans d'aquest segle, Alaric Timor i el seu fill Ramon infeuden el castell de Figuerola i el de Guimons a un tal Ferrer que es converteix en el castlà. Aquest Ferrer apareix com a Ferrer de Figuerola com a testimoni en el testament d'en Ramon. Veiem com Figuerola ha passat ja a ser cognom.

El 1230, Arnau de Timor, en el seu testament, deixa al seu fill Pere de Queralt tots els seus béns entre els quals hi havia el castell de Figuerola. I el 1277, Pere de Queralt cedeix al monestir de Santes Creus el castell de Figuerola, ratificada aquesta donació en el seu testament del 1282.

Al llarg dels anys, hi va haver diversos conflictes entre els Queralt i el monestir per la jurisdicció del lloc. Finalment, el 1536, el conflicte va quedar resolt: la jurisdicció civil va passar al monestir i la jurisdicció criminal va quedar en mans dels Queralt. Figuerola va pertànyer al monestir de Santes Creus fins a la desamortització.

D'aquest antic castell no en queda res avui dia. Hi ha qui afirma que, fins no fa molt, es veien algunes restes per la zona del darrera de l'absis de l'església.

Del segle XVIII es conserva diferent documentació que ha estat estudiada per Jaume Teixidó i Montalà i publicada a l'*Aplec de Treballs*, núm. 25 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. D'aquesta documentació sabem que el 1716 hi havia quatre cases, dues derruïdes: el mas de la Forca, amb casa i corral, el propietari era Ramon Gassol de Guialmons, i la casa que era de Maria Prunera de Sant Gallart. I dues en bon estat i habitades, eren can Corbella i can Torner i se'n fa una descripció de cadascuna. La primera, de Macià Corbella, consistia en "*una sala cuina, tres aposentos, una botiga per posar grans, al primer sostre un solà, al segon sostre tres aposentos y una golfa, cup, cellé, establia, pastadó y entrada y forn y un corral de bestia, pallisa y porxada*". La casa era habitada pel Macià Corbella, de 48 anys, la seva muller, Maria, i tenien vuit fills. El gran, estava casat i tenien una nena. També vivia amb ells l'àvia, la mare del Macià que tenia 68 anys, i la Peronella Piquer que no s'especifica qui és. Al cap d'un any hi consta també un pastor, en Josep Mateu, de 40 anys. Catorze persones en total.

La segona casa era d'en Joan Torner. Era habitada pels masovers Pau Bas de 36 anys i la seva muller Coloma, i tres fills. Les dependències de la casa eren: "*la entrada, establia, forn de courer pa, cup, cellé, a mitya escala un aposento, al primer sostre una sala cuyna ab tres aposentos, de sobre una golfa, un corral per tenir bestia*".

A les dades del Diccionari de Pasqual Madoz de l'any 1845 es descriu el llogaret de Figuerola de la següent manera:

"Llámase también Figuroleta para distinguirlo de otro pueblo de igual nombre en el partido judicial de Valls. Aldea en la provincia de Tarragona, partido judicial de Montblanch. Forma ayuntamiento con Guialmons y San Gallart. Consta de 4 casas y una iglesia parroquial, aneja de la de Sta. Coloma de Queralt, con cuyo municipio confina por N.; E. Sant Gallart; S. Pontils, y O. Guialmons. El terreno es llano y de

mediana calidad, produce cereales y legumbres".

Al nomenclàtor de l'any 1860 Figuerola consta com a "*Lugar*", amb 3 edificis habitats constantment, i a una distància de Les Piles de 4,9 km. Al nomenclàtor de 1887 hi figura com "*Aldea*", amb 3 edificis i 22 habitants. No apareix als nomenclàtors de 1900 i 1920. Torna a sortir al nomenclàtor de 1930 com "*Aldea*", amb 3 vivendes i 16 habitants.

A uns centenars de metres de les cases es troba l'església romànica de Sant Salvador i entremig de les cases i l'església, hi ha una creu de terme.

L'any 1150 ja es menciona la parròquia de Figuerola com una possessió de la Canongia de Solsona. L'edifici és d'una nau amb absis semicircular a la capçalera. Va coberta per una volta de canó col·locada sobre un sistema d'arcs formals situats al llarg dels murs laterals. La porta d'accés és adovellada d'arc de mig punt i s'obre en el mur sud.

El deteriorament d'aquesta església portà a fer-ne una restauració el darrer segle XX.

Rocamora o masia de Sant Magí de Rocamora

A la serra de Brufaganya, a uns cinc quilometres a l'est del poble de Pontils, i a uns 760 m d'altitud, trobem les restes de Rocamora. Antic nucli de població documentat des de l'any 1168 que comptava amb un castell, desaparegut, i una església que encara es conserva. Els Cervelló foren els Senyors del castell que el posseïren almenys fins al segle XIV. Al segle XV, Rocamora perdé la parroquialitat en favor del Santuari de Sant Magí (l'altra unitat de població que formen el nucli de Sant Magí de Brufaganya i Rocamora), d'aquí que també es conegui aquest lloc com: *masia de Sant Magí de Rocamora*.

Per arribar a Rocamora hem d'agafar, al poble de Pontils, la carretera local TV-2011 fins passar el llogaret de Valldeperes i desviar-nos a la dreta per la TV-2012 direcció al santuari de Sant Magí de la Brufaganya. Abans d'arribar al santuari ens desviarem a la dreta fins a la capella de les Fonts i, passat

l'edifici de les fonts, agafem el primer trencall a la dreta i tot seguit el primer a l'esquerra. El camí s'enfila entre camps de conreus i boscos fins arribar a una esplanada amb una pallissa. Des d'aquest punt surt un senderó que ens portarà fins a les cases de Rocamora. El primer que veurem és una gran portalada d'accés a un baluard. Darrera la paret del baluard es veuen les teulades enfonsades que deixen a la vista els interiors de les cases.

Des de Rocamora també veurem, a l'altre costat del barranc, el Santuari de Sant Magí. Els dos nuclis només estan separats uns 700 m l'un de l'altre en línia recta, però hi ha uns 2 quilometres per camins ja que cal travessar la vall d'un barranc.

En fer el tomb a les primeres cases i en accedir a la part posterior, anirem trobant murs enrunats d'altres cases del poble així com les restes d'una construcció circular que podria tractar-se d'algun vestigi de l'antic castell.

El que més sorprèn, però, es veure la silueta de l'església romànica abandonada de Sant Jaume de Rocamora, un edifici d'una sola nau, coberta amb volta de canó apuntat i una capella presbiteral de planta quadrada coberta amb volta de creueria. Va ser construïda en tres etapes, la primera al segle XI, la segona cap a la fi del XII i la tercera, que correspon a la capella presbiteral, al XIV. D'aquesta darrera etapa és també la porta actual adovellada.

Dels habitants d'aquest llogaret sabem que al nomenclàtor 1860 consta com a *Masia de Sant Magí de Rocamora* amb 6 edificis habitats constantment i a una distància de Sta. Perpètua de 4,9 quilometres (aleshores el poble de Santa Perpètua de Gaia era el cap del municipi, més tard passà a ser el poble de Pontils qui exercí la capitalitat). Les dades d'aquest nomenclàtor no facilitaven el nombre d'habitants.

Al següent nomenclàtor, publicat l'any 1894, consta com a "*Lugar*" amb 2 edificis d'un pis i 6 edificis de dos pisos amb un total de 24 habitants. No tornem a trobar dades fins al nomenclàtor de

l'any 1930 on només són dos els edificis habitats a Sant Magí de Rocamora.

Hi ha constància que als anys 20-30 del segle XX, s'hi va instal·lar la família dels Segura com a masovers dalt de Rocamora. Hi van viure fins als anys 60, els avis, els pares i les dues filles juntament amb dos mossos i dos pastors. Ocupaven les dues cases que hi ha a l'entrada del poble.

També és força conegut l'enfrontament que hi va haver a Rocamora a final del mes de desembre de 1944 entre un grup de maquis i els guàrdies civils on varen resultar morts un guerriller i un guàrdia civil.

Montalegre

El terme municipal de Pontils (temps enrere el cap del municipi era Santa Perpètua del Gaià), té una extensió de 67,67 Km² i és molt accidentat pels contraforts de la serra de Queralt, la serra de la Brufaganya i la serra de la Tossa de Montclar.

Fou un municipi amb diferents nuclis de població: Pontils, Santa Perpètua, Vallespinosa, Eres de Vallespinosa, Montalegre Vell, Montalegre, Rocamora, Seguer, Sant Magí de la Brufaganya, Valldeperes i Viladeperdius. Això mostra que la vida al camp o vida rural anys enrere estava molt més dispersa que no pas ara i això sense comptar amb els masos i molins escampats pel terme.

Actualment alguns veïnats han quedat deshabitats com ja hem vist el cas de Rocamora. Sobre Montalegre hem de tenir present que cal diferenciar entre el Montalegre nou i el Montalegre vell, tots dos molt propers.

Es troben aproximadament a uns 600 m d'altitud, al peu de la serra de Brufaganya i a prop del riu de Sant Magí, afluent del Gaià.

Si passem per la carretera TV-2011 que surt des de Pontils fins enllaçar amb la B-220 (ja a la província de Barcelona), veurem un indicador que posa Montalegre i, a pocs metres, gairebé a tocar de la carretera, trobarem unes construccions. Es tracta del Montalegre nou format pel mas del Mullerat o del Governà i un parell de masoveries. També comptava amb una capella adossada al mas.

Les primeres construccions del Montalegre nou van ser construïdes cap a finals del segle XIX.

No massa lluny, dalt d'un petit turonet situat entre l'actual Montalegre i el llogaret de Viladeperdius, trobarem l'antic Montalegre. La major part de les cases estan en estat ruïnós i des de la carretera es poden veure les restes de les antigues parets mig ensorrades. Les famílies que van habitar-hi eren: cal Llorac, ca l'Àngel, cal Nofre, cal Sebastiaró, i cal Clarassó o cal Quero i cal Mullerat.

Segons les dades del Diccionari de Pascual Madoz, l'any 1845 Montalegre vell estava catalogat com

“Aldea” amb 4 cases dins la província de Tarragona, partit judicial de Montblanc, Ajuntament de Santa Perpètua.

Als diferents nomenclàtors elaborats a partir de la segona meitat del segle XIX hi podem trobar més dades sobre els seus habitatges i el nombre d’habitants.

Al nomenclàtor de 1860 està registrat com un “Lugar” amb 4 edificis habitats constantment. No consta, però, el nombre d’habitants.

Al nomenclàtor de 1888 està registrat com una “Aldea” amb 6 edificis d’un sol pis i 2 edificis de dos pisos, amb un total de 37 habitants.

Al nomenclàtor de 1900 està registrat com una “Aldea” amb 5 edificis habitats permanentment i 1 edifici habitat temporalment, amb un total de 42 habitants.

Al nomenclàtor de 1920 està registrat com una “Aldea” amb 6 edificis habitats permanentment i 4 edificis habitats temporalment, amb un total de 30 habitants.

Al nomenclàtor de 1930 està registrat com una “Aldea” amb 3 vivendes de dos pisos, amb un total de 15 habitants.

A partir de la Guerra Civil les cases del Montalegre vell van quedar deshabitades (els de cal Clarassó foren els darrers en marxar). Aleshores ja només era habitat el mas Goberna amb les masoveries. Aquestes vivendes separades del petit nucli de Montalegre, van anar quedant-se amb el nom de Montalegre.

A la dècada dels setanta del segle XX encara hi habitaven a les masoveries unes 16 persones.

La Barceloneta

El llogaret de la Barceloneta es troba dins l’actual terme municipal de Montblanc, a 570 m d’altitud i a uns 700 m al sud-est del nucli de Prenafeta. Sempre fou un petit disseminat de no més de cinc cases que formava part de l’antiga baronia de Prenafeta, de la qual també en formaven part Figuerola, Miramar, Mas de l’Amill i Montornès.

Tant a la Barceloneta com a Prenafeta s’anaren instal·lant durant el segle XVIII, les mateixes famílies que abandonaven les cases del poble original anomenat “Penafracta”, ubicat sota el castell del mateix nom i que buscaven millors terres pel conreu.

Al segle XIX Prenafeta i la Barceloneta s’integraren al terme municipal de Lilla i el 1879, passaren a formar part del municipi de Montblanc amb l’agregació de Lilla.

Les cases de la Barceloneta estaven totes agrupades. Actualment un camí creua pel mig del que abans havia estat part d’una de les cases, concretament la de Cal Bernat, i ha deixat el nucli dividit en dos. Les altres cases eren Cal Boira, Cal Viola, Cal Sec i Cal Turin.

La comunicació amb Lilla o Prenafeta era per camí de ferradura, de camí de carro no n’hi va haver fins l’any 1921.

Sobre els habitants d’aquest petit llogaret tenim les dades del padró municipal de Montblanc on les cases de la Barceloneta les trobem enquadrades al final del padró de l’agregat de Prenafeta. El primer padró que es conserva és de l’any 1889, on hi ha inscrits 18 habitants repartits en cinc famílies. El següent padró ja és de 1910 i a la Barceloneta hi habitaven 20 persones, repartides en quatre cases. En aquest padró ja trobem una de les cinc cases

tancada. Al padró de 1920 també són 20 els habitants però de tres famílies (Cal Bernat, Cal Turin i Cal Viola) repartides en tres cases. Per tant, ja són dues les cases tancades a la Barceloneta. Aquestes tres famílies continuaren vivint a la Barceloneta fins l'any 1945 en que consten inscrites 14 persones. A partir de llavors marxaren els Cal Turin cap a Prenafeta i els de Cal Viola cap a Montblanc, quedant només la família de Cal Bernat que continua vivint fins l'any 1955 quan també es traslladaren cap a Montblanc.

A partir de la dècada dels seixanta les cases de la Barceloneta s'anaren degradant cada vegada més. Part de la casa de Cal Bernat fou tirada a terra per fer passar la nova pista forestal deixant a la vista el bonic forn de pa de la casa encara intacte.

Actualment, la Barceloneta es troba en un estat d'abandonament. De les cinc cases només part de la de Cal Bernat es conserva amb coberta, la resta estan ensorrades. La vida quotidiana en aquell llogaret ja fa més de 60 anys que deixà d'existir.

Ara per la Barceloneta només hi passen excursionistes o gent amb bicicleta de muntanya per la pista per on també transcorre el GR-7. Molts, però, s'aturen en aquest indret ja que des de dalt la Barceloneta les vistes sobre Montblanc i tota la plana del Francolí i l'Anguera són esplèndides.

Torlanda

Dins del terme de Conesa, proper al de Rocafort de Queralt i dalt d'un turó trobem les restes del llogaret de Torlanda (alguns cops també l'he vist escrit *Turlanda*). Actualment només queden quatre parets de les poques cases d'aquest petit nucli.

Aquest llogaret fou una pertinència del monestir cistercenc de Santes Creus des de 1383 fins a la desamortització de 1835.

Al diccionari de Pasqual Madoz de 1845 descriu Torlanda com una "*Aldea*" amb dues cases habitades amb un total de 10 veïns. Al nomenclàtor de 1860 consta com a "*caserio*" amb dues cases habitades

i una deshabitada. L'any 1890 només hi havia una casa habitada amb 3 habitants. A finals del segle XIX hi habitaven dues famílies. Els Moncosí i els de cal Pinyol. Possiblement en el transcurs dels primers anys del segle XX el llogaret quedà deshabitat, doncs no consta en lloc el seu poblament.

Entre les restes encara es pot apreciar la base d'una torre circular del que fou el castell de Torlanda documentat des de l'any 1076. També hi ha algun vestigi de l'absis de l'església dedicada a Santa Llúcia, on cada any es celebrava un aplec amb aflluència de força gent dels voltants de Conesa, les Piles, Rocafort de Queralt i altres indrets. Aquesta tradició de celebrar l'aplec encara perdurà fins als anys vint del segle XX.

Gallicant

El llogaret de Gallicant es troba situat a la part septentrional del terme municipal d'Arbolí al cor mateix de les Muntanyes de Prades. L'indret on es construí aquest petit llogaret agrupat de nou cases és d'una gran bellesa amb unes vistes magnífiques sobre Siurana i el Montsant. Les vuit cases de Gallicant: cal Sargantana, cal Matillo, ca l'Anyep, cal Bodro, cal Casat, cal Manuel, ca l'Estudiantó i cal Joanet estaven construïdes de forma arrencada i formaven una unitat compacta. Actualment totes elles estan deshabitades i en fase de total enrunament.

A partir de la Guerra Civil les cases quedaren deshabitades, si bé encara eren utilitzades en temps de collites. A partir de la dècada dels cinquanta s'inicià la degradació dels habitatges fins arribar a l'estat actual.

Gallicant també apareix al llibre *“les ciutats del món”* de Josep Iglésies, publicat l'any 1948 amb la següent descripció:

“Set cases ben arrenclades talment un estol de set tórtres blanques, desiguals d'alçada i de gruix, miren l'ampla solitud d'uns sembrats, de cara al puig erm, tità gris, atarterat i disgraciós. Són d'esquena a la immensitat, al caire del solc profund que rella el riu Siurana. No formen ni carrer ni carreró. Sense església, sense cementiri, posades a un dit del cel, són iguals a set criatures en nuditat, abandonades a la gropa rogenca d'un gegant corser de pedra... Els encontorns són pelats. Roquers i ermots, plans del damunt del cingle, amb el bosc estisorat, com la closca d'una novícia... Cap puig ni cinglera no els recolza. Ni una bultra, ni gairebé ni un arbre els fa de recer. Capcinegen, lliurades ben bé a elles mateixes, cenyides per l'aire, fistonejades pel cel. El vent, a la tardor, les assota, els llamps, a l'hivern, les danden; la pluja, a la primera, els renta la cara; el sol, a l'estiu, les colra”.

El mateix Iglésies juntament amb Joaquim Santasusagna fan una descripció en la seva *Guia excursionista sobre les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*, publicada l'any 1929:

“Gallicant, una renglera de vuit cases; una de caiguda encara; enfront del puig i d'esquena al tall del riu Siurana, al caire del qual gairebé és dreçada. Està a 860 metres d'altitud. Pertany al municipi d'Arbolí. El seu esdevenidor està gairebé resolt: en un període no massa llunyà, el minúscul agrupament serà completament abandonat. La tendència dels seus habitants a deixar-lo és molt manifesta. És, també, explicable. La vida, allí, ha de mostrar, per força, aires patriarcals i despullats de tota ambició. Les famílies han de tenir, a causa de l'isolament d'aquest caseriu, una íntima i gairebé exclusiva convivència”.

Masos de Galceran (La Febró)

Es tracta d'un petit nucli de cinc masos agrupats dels que ja es tenen notícies des de l'any 1728. Situat a uns 750 metres d'altitud i a uns tres quarts d'hora a peu del poble de La Febró. El nucli està situat dalt d'una planúria del cingle que ressegueix més avall el riu Siurana. Algunes de les cases, que actualment estan derruïdes, alçaven les seves parets arran del cingle.

Als nomenclàtors aquests masos consten catalogats com a “caserio”. Al nomenclàtor de 1860 hi ha inscrites quatre cases de dos pisos habitades i una deshabitada. L'any 1887 hi consten 31 habitants que habitaven quatre cases.

Els renoms de les cinc cases eren: cal Pep Perdiu, cal Perdiu, cal Po, cal Joaquim i cal Bernat que és l'única que queda mig dempeus.

Ignasi Planas de Martí en el seu llibre *“Les Muntanyes de Prades. 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs”*, en fa una bonica descripció:

“Els Masos de la Febró o de Galceran o de la Febró, edificis enrunats posats al cantell d'una

planúria, a mig aire de la vall de Siurana i per sobre de les faixes encinglerades que ressegueixen el curs del riu... formaven un minúscul llogaret ara totalment enderrocant, a 750 metres d'altitud, emplaçat en un bell indret amb perspectives excel·lents sobre la vall del Siurana i la muntanya de Gallicant. L'abandó accentua la sensació de solitud i aïllament que traspua el lloc. Els camps, però, es continuen llaurant malgrat la llunyania d'indrets habitats. A hora baixa, els raigs de sol il·luminen de trasantó les construccions enrunades i els llaurats, tot donant a la contrada una tonalitat plena de melangia”.

La Mussara

A diferència dels llogarets fins ara esmentats, la Mussara si que fou municipi propi fins el 10 de gener de 1961 quan fou agregat al municipi de Vilaplana.

La Mussara es troba a les muntanyes de Prades, a 990 m d'altura, a tocar del cingle de les Airasses, des del qual es gaudeix d'una vista impressionant del Camp de Tarragona i, en dies clars, es pot veure el delta de l'Ebre o, fins i tot, les Illes Balears.

Alguns documents de l'any 1173 ja parlen del nucli de La Mussara i la seva església es nomena en la butlla de Celestí III del 1194. La Mussara formava part del comtat de Prades des de 1324.

El nom de La Mussara prové de l'àrab (musâra) que vol dir passeig, lloc per a passejar-se. El seu origen és, sens dubte, musulmà i possiblement fou una guarnició dependent del valí de Siurana.

Actualment només resta en peus el campanar de la seva església. La vintena de cases que formaven el poble estan derruïdes. A banda del seu campanar solitari, també es característic d'aquest poble deshabitat el petit embassament natural que hi ha davant de les restes d'algunes de les cases del poble i on, quan plou, l'aigua hi queda retinguda.

Al poble hi havia vint-i-quatre cases comptant l'església i el xalet de les Airasses.

La majoria de les cases estaven situades en renglera, al costat de l'església i davant de la bassa. Enclavades a la banda dels cinglallons hi havia un grup de set cases.

Al segle XIX, La Mussara va tenir una població molt variable, probablement degut a les guerres carlines, arribant al màxim de 313 habitants l'any 1860. Al llarg del segle XX es va culminar el procés de despoblació: 291 habitants el 1900, 169 el 1920, 94 el 1940 i 12 el 1960.

Segons les dades del Diccionari de Pasqual Madoz, l'any 1845 La Mussara era un:

“Lugar con ayuntamiento en la provincia y diócesis de Tarragona, partido judicial de Reus. Audiencia territorial y capitanía general de Barcelona. Situada en la cima de un monte, desde el cual se descubre, en días claros y serenos, todo el campo de Tarragona y el mar hacia el Sur y por la parte del Oeste hasta los montes de Aragón. Su clima es muy frío y tan nebuloso que reinan las nieblas la mayor parte del invierno y alguna el verano; sin embargo, goza de libre ventilación y salubridad y no se conocen enfermedades

endémicas. Tiene 40 casas bajas, antiguas y de pocas comodidades, una iglesia parroquial: San Salvador, servida por un cura con título de vicario y un cementerio contiguo a ella; el término confina al Norte con la Febró; al Este con l'Albiol y Montreal, todos del partido de Montblanch; al Sur con Vilaplana; y Oeste con el mismo Febró y l'Arbolí del partido de Falset. En él se comprenden 48 ó 20 casas de campo diseminadas, de las cuales son las más notables las nombradas Mas d'en Grau y d'en Abelló; la escasez de aguas, pone en conflicto a la población en años poco lluviosos, pues que cesa a la vez el curso de una próxima fuentecita que surge al vecindario. El terreno es generalmente montuoso y calizo; aunque con alguna parte llana; casi todos sus montes forman parte de los de Prades, y en ellos se ven extensos pinares, que ocupan dos terceras partes del término y ganados de varias especies aprovechando sus pastos. Los caminos conducen a los pueblos limítrofes, y se hallan en mal estado. El correo se recibe de Aleisar sin día fijo por los vecinos que van o vienen de Reus. Produce trigo, patatas, maderas de construcción y leñas para combustible; cría ganado lanar, cabrío y vacuno, caza de conejos, perdices, y alguna liebre”.

Al llibre “*les ciutats del món*” de Josep Iglésies, publicat l'any 1948 descriu la Mussara de la següent manera:

“Sobrepujant els tres grans cingles –el roig, el blanc, el groguenc- amb què la serra es redreça damunt del Camp de Tarragona, hi ha el morrot de les Airasses. Com una sentinella que va a muntar la guàrdia al cim, el llogaret de la Mussara s’hi enfila i es detura al llom... Les cases són a un tret escàs de pedra, les unes de les altres: la majoria esbatanen les conques cegues de les portes i finestres. Moltes de teulades són esventrades, els cairats pengen negres i consumits

d’un cap, i les intimitats de la llar són al descobert. Les parets mostren les pedres desiguals, les quals al bat del sol, fan rossejar els edificis... Entre casa i casa, hi ha margenades oxidades, clapejades de groc, amb arrapaments de líquens, si no són enfilades d’heura. Una closa, un inici de carrer desapareix en una era, on els mussarencs baten llur blat e cara i arran l’abís. S’insinua un altre carrer i mor en l’enrunament d’un corral. El cementiri amb els murs barbats d’heura, l’esglesiola i la deserta rectoria, fan el contorn a una placeta, que es prolonga amb el rengle de rústics edificis de davant de l’enxollament, el qual viu pres del propi encís... Cases arrupides, esgrogueïdes, cansades, que han derrotat tantes tempestes i que, any darrera any, han vençut les neus i la mestralada impetuosa. Només gallegen una micoia aquestes del rengle del xoll i, això per motiu de la companyia que els fa el campanaret octagonal amb la caperutxa feta de roges teules sarraïnes. A les petites finestres d’aquest rengle de cases hi ha negres cassoles, ferrades, gibrells i testos amb clavellines i petits rosers enfredorits. Llur esclat no serva comparança amb la ufana de la florida que hi ha en l’herbei... Déu vulgui que no desaparegui l’arrelament dels mussarencs a les seves pedres... perquè el Cassoles, el Pep Llebot, l’Estudiant, el Fumat, el Morenet, el de ca la Mont-rala, el Pep del Pou, l’Esteve del Cingle o el Joan de les Tosques no trenquin l’encís que els reté a les altures i, ells i els seus, no vagin a naufragar a la plana”.

El mateix Iglésies juntament amb Joaquim Santasusgana en la Guia excursionista sobre les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena, publicada l’any 1929 fan la següent descripció:

“El poble de la Mussara està situat al final dels Plans, del mateix nom, vora els cingles. Es troba a 980 metres d’altitud. Aquests plans, si els sembrats no ho verdegem, són àrids i tristos i les

cases que componen aquest petit agrupament, sòrdides, pobres i decaïgudes, ajuden a donar una nota de desolada resignació... Una petita i humil església dedicada a Sant Salvador és situada al mig de l'agrupament. Una renglera d'unes cinc o sis cases construïdes a continuació, davant d'un gran entollament d'aigua de pluja, que aprofita per veure el bestiar, és la sola aparença de carrer – carrer Major – que té el poblet. Les altres cases són disperses pels plans. Moltes són caïgudes i es pot dir que irremissiblement, puix que la tendència dels mussarencs és abandonar llur poble per no tornar-hi. Ara, entre aquestes cases i els masos, hi resten 160 habitants”.

Bibliografia

- IGLÉSIES I FORT, J. I SANTASUSAGNA I VALLÈS, J. (1929): *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana. Guia Itinerària*. Centre de Lectura de Reus. Ricard Ferreter i Gili, Editor. Reus. 306 p.
- IGLÉSIES I FORT, J. (1948): *Les ciutats del món*. Editorial Arca. Barcelona. 124 p.
- MARTÍNEZ I GARCIA, M. (2018): *La vida als masos i altres disseminats de la Conca de Barberà*. Edició de l'autor. Montblanc. 255 p.
- PLANAS DE MARTÍ, I. (2001): *Les Muntanyes de Prades. 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs*. Cossetània Edicions. Col·lecció Azimut, 22. Valls. 167 p.
- TEIXIDÓ I MONTALÀ, J. (2007): “Figuerola de Santes Creus als inicis del segle XVIII segons les fons fiscals” *Aplec de Treballs*, 25 (Montblanc) p. 99-114.

